

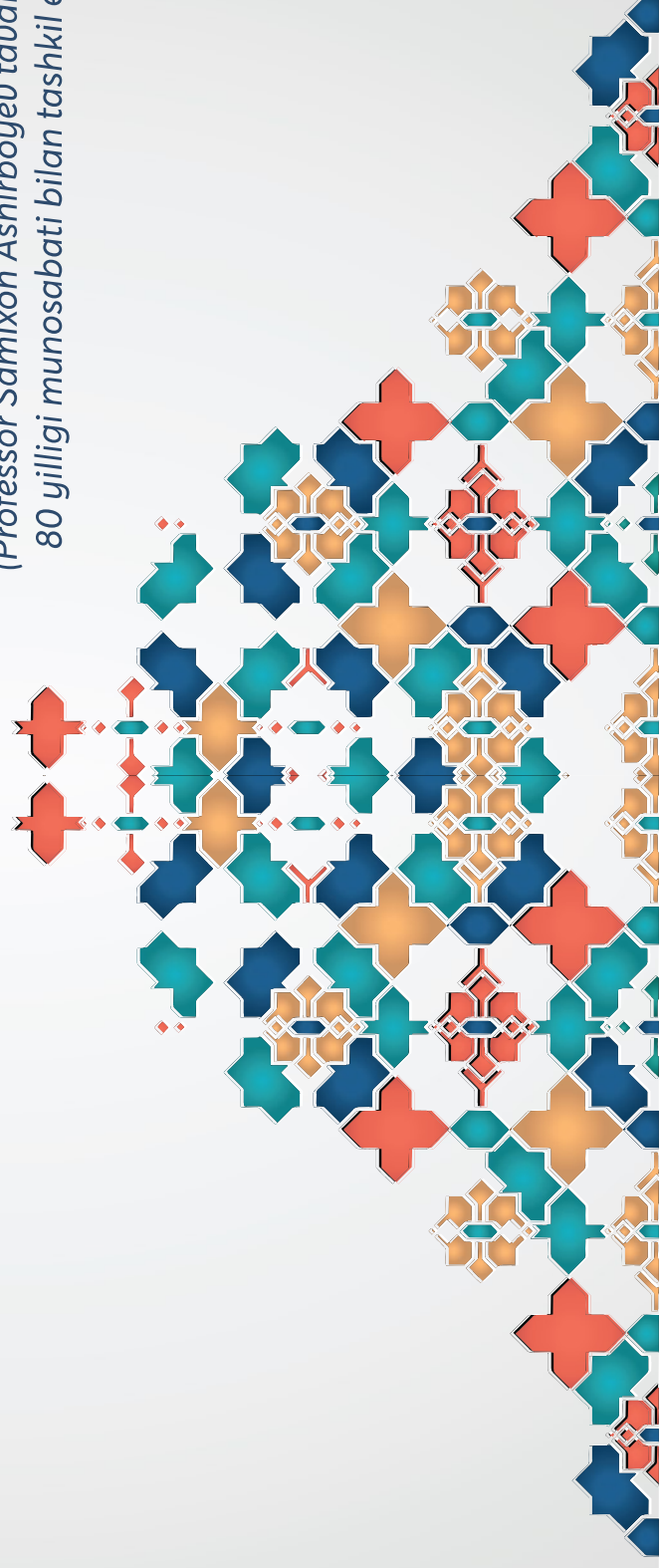

“O‘ZBEK FOLKLORI VA SHEVALARI TADQIQOTLARI: AMALIYOT, METODOLOGIYA, YANGICHA YONDASHUV”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy
konferensiya materiallari

2026-yil 23-may

*(Professor Samixon Ashirboyev tavalludining
80 yilligi munosabati bilan tashkil etilgan)*

“O‘zbek folklori va shevalari tadqiqotlari: *amaliyot, metodologiya, yangicha yondashuv*” mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari
/ Mas’ul muharrir: Sh.Sirojiddinov. – Toshkent, 2026. bet.

Mas’ul muharrir:
Shuhrat Sirojiddinov
filologiya fanlari doktori, akademik

Tahrir hay’ati:

Normurodova N.Z. filologiya fanlari doktori, professor;
Jabborov N.A. filologiya fanlari doktori, professor;
Ashirboyev S. filologiya fanlari doktori, professor;
Tilavov A.X. filologiya fanlari nomzodi, dotsent;
Xidraliyeva Z.R. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;
Aliqulova H.Q. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta o‘qituvchi;
Turdialiyev A.X. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;
Alimardanov E.I. filol.fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), kattao‘qituvchi;
Qodirov U.A., katta o‘qituvchi.

Ushbu to‘plamda Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O‘zbek tili va adabiyoti universitetida 2026-yil 23-mayda o‘tkazilgan **“O‘zbek folklori va shevalari tadqiqotlari: *amaliyot, metodologiya, yangicha yondashuv*”** mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari hamda filologiya fanlari doktori, professor Samixon Ashirboyevning tabarruk yoshi munosabati bilan yo‘llangan tabriklar o‘rin olgan.

To‘plam materiallaridan filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistratura va bakalavriat talabalari, shuningdek, keng o‘quvchilar ommasi foydalanishlari mumkin. Maqolalar sifati, mazmuni va haqiqiyliги uchun muallifning o‘zi javobgar hisoblanadi.

14.	Dilbar HAYDAROVA, Qo‘rqut ota hikoyalarida mifologik ayol obrazlarining tipologiyasi	474
15.	Dilorom HAYITBOYEVA, Ubaydiy ijodida folklor an‘analari	477
16.	Madina ALIMOVA, O‘zbek va ingliz tillarida frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili	480
17.	Shalolaxon IBODULLAYEVA, Xalq ertaklari va adabiy ertaklar. Adabiy ertaklarning bola dunyoqarashini shakllantirishdagi o‘rni	483
18.	Fayzulla ISKANDAROV, Na‘tlarda komil inson talqini	485
19.	Nigora SARIMSOQOVA, O‘zbek qahramonlik eposidagi jang sahnalari asosida talabalarda ilmiy-ommabop matn yaratish ko‘nikmasini shakllantirishi metodikasi	489

6-SHO‘BA. UMIDLI TADQIQOTCHILAR

1	Marvarid QURBONAZAROVA, Dialektal korpusda fonetik teglash: genezis	493
2	Marjona O‘RALOVA, Dunyo lingvistikasida qishloq xo‘jaligi dialektal birliklari bazasining tuzish tajribasi	496
3	Maftuna ABDULLAYEVA, Koson tuman shevalarida taomlarning nomlanishi (qarluq va qipchoq lahjalari) misolida	499
4	Dilzodaxon MADRAXIMOVA, O‘zbek xalq ertaklarini xalqaro kataloglar asosida o‘rganish tajribasi (Turk olimi Hüseyin Baydemir izlanishlari misolida)	502
5	Nigora SONDIBOYEVA, G‘allaorol tumani nurobod qishlog‘i shevasining lingvistik tahlili	505
6	Muxlisa JO‘RAYEVA, Topishmoqlarning pragmasemantik tahlili	509
7	E‘zoza MIZAMOVA “Ravshan”dostonida xalqona til: maqollar, iboralar, doimiy epitetlar	513
8	Ismigul MATKARIMOVA, Isajon Sulton hikoyalarida etnografik folklorizmlar	515
9	Malika TO‘RAQULOVA, O‘zbek xalq ertaklarida “Oq” va “Qora” ranglarning dualistik semantikasi	518
10	Shahnoza MAHMUDOVA, Xalq allalarida qo‘llangan ba‘zi dialektizmlar xususida	521
11	Mohina BOBOQULOVA, Zamonaviy o‘zbek adabiyotida folklor janrlarining transformatsiyasi	527
12	Mohidil SHERXONOVA, Namangan vodiysi shevasining o‘ziga xos leksikasi	529
13	Muslima AMINJONOVA, Namangan viloyati chust tumanidagi “sar sila” marosimi: an‘anaviy udum va uning ramziy talqini	533
14	Dildora HUSANOVA,	536

O'ZBEK QAHRAMONLIK EPOSIDAGI JANG SAHNALARI ASOSIDA
TALABALARDA ILMIY-OMMABOP MATN YARATISH KO'NIKMASINI
SHAKLLANTIRISHI METODIKASI

METHODOLOGY FOR FORMING STUDENTS' SKILLS IN CREATING
SCIENTIFIC-POPULAR TEXT BASED ON BATTLE SCENES IN THE UZBEKISTAN
HEROIC EPIC

Nigora SARIMSOQOVA,
TOSHDOTAU tayanch doktoranti
10.52773/tsuull.conf.2026.23.05/RPWM9116

Annotation. *This article examines the methodology of developing students' popular science text-writing skills based on battle scenes in heroic epics. Propedeutic mechanisms for recoding archaic-hyperbolic descriptions for modern communication are linguo-didactically substantiated.*

Key words: *heroic epic, battle scenes, popular science text, linguo-didactics, propedeutics, detextualization, Uzbek language methodology.*

O'zbekiston Respublikasida oliy pedagogik ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish, bo'lajak o'zbek tili va adabiyoti o'qituvchilarining kasbiy-metodik kompetensiyalarini xalqaro andozalar talablariga muvofiq shakllantirish ona tili ta'limi oldidagi eng ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi kun maktab amaliyotiga integratsiya qilinayotgan yangi avlod darsliklari o'quvchilardan til qoidalarini shunchaki yodlashni emas, balki matnni o'qib tushunish, undagi axborotni hayotiy ehtiyojlarga moslab qayta ishlash hamda ijodiy nutqiy mahsulot yaratish malakasini talab etmoqda. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ham an'anaviy lingo-sentrik va reproduktiv metodlardan voz kechib, matn bilan ishlashning antropotsentrik va pragmatik modellariga o'tish zaruriyatini yuzaga keltiradi.

Biroq bugungi kunda universitetlarning filologik ta'lim yo'nalishlarida yozma nutq ustida ishlash tizimi hamon tor akademik qoliplar doirasida cheklanib qolmoqda (Sharopova F. Ona tili ta'limida o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari. 45-b.). Talabalarda ilm-fanning og'ir va mavhum tilini keng omma, xususan, maktab o'quvchilari uchun jozibador va tushunarli shaklga keltirish, ya'ni "ilmiy-ommabop matn" yaratish ko'nikmasi tizimli ravishda rivojlantirilmayapti. Ushbu didaktik muammoni bartaraf etishda o'zbek xalq og'zaki ijodining eng boy va jozibador tarmog'i bo'lgan qahramonlik dostonlari, xususan, ularning syujet markazini tashkil etuvchi jang sahnalari (jangnoma epizodlari) mukammal va motivatsion didaktik platforma vazifasini bajarishi mumkin. Eposdagi jang lavhalarining yorqin ekspressivligini ilmiy-ommabop matn qurish ko'nikmasi bilan sintez qilish – talabalarda ham milliy g'oya, ham lingvistik moslashuvchanlik qobiliyatlarini baravar yuzaga chiqaradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Oliy ta'lim tizimida talabalarining yozma nutqini va matn yaratish kompetensiyalarini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogikada eng ko'p muhokama qilinayotgan yo'nalishlardan biridir. G'arb oliy ta'lim tizimida murakkab va mavhum ilmiy konsepsiyalarni nomutaxassis auditoriya uchun soddalashtirib taqdim etish mahorati "Ilm-fan kommunikatsiyasi" harakatining bosh me'yori sifatida baholanadi (Mercer-Mapstone L., Kuchel L. Core Skills for Effective Science Communication. 3-b.). Sharq va turk ta'lim metodikasida esa matn ustida ishlash jarayoni talabaning shaxsiy qiziquvchanligi va erkin "Men" pozitsiyasini yuzaga chiqaruvchi "Ijodiy yozish" falsafasi bilan asoslanadi (Özbay M. Yaratıcı Yazma Yaklaşımları ve Ana Dili Eğitimi. 78-b.).

O'zbek folklorshunosligi va metodikasida dostonlar poetikasi, ularning tarkibidagi nasriy va she'riy qismlarning tabiati hamda ta'limiy imkoniyatlari milliy akademik olimlarimiz tomonidan fundamental darajada o'rganilgan. Bu borada: Bahodir Sarimsoqov xalq og'zaki ijodi matnlarining o'ta kuchli ritual-estetik yuklamaga va barqaror formulashtirilgan strukturaga ega ekanligini isbotlagan (Sarimsoqov B. O'zbek marosim folklori. 142-b.); Asqar Musaqllov dostonlar tarkibidagi lirik pafos va she'riy vaznning inson hissiyotiga ta'sir qilish qonuniyatlarini ochib bergan (Musaqllov A. O'zbek xalq lirikasi. 84-b.); Shamirza Turdimov qahramonlik eposidagi har qanday harakat va urush tasviri zamirida qadimgi etnosning borliq muvozanatini saqlash haqidagi kosmologik miqlari yotishini asoslagan (Turdimov Sh. Etnos va epos. 45-b.); Komiljon Imomov xalq dostonlaridagi nasriy hikoyachilik an'analari va syujet dinamikasining o'ziga xos arxitektonikasini tadqiq etgan (Imomov K. O'zbek xalq nasri poetikasi. 34-b.); B.Sayimov va G'.Mo'minovlar baxshilar ijrochiligi va epik dostonbop matnlarning tarixiy taraqqiyot me'yorlarini tizimlashtirganlar (Sayimov B., Mo'minov G'. O'zbek folklorining epik janrlari. 54-b.).

O'zbekistonda yozma nutq ustida ishlashni modulli-kriterial tizimlar asosida qayta qurish va an'anaviy darslardagi plagiat munosabatlarini cheklash metodologiyasi F.Sharopova tomonidan mukammal tahlil qilingan (Sharopova F. Ona tili ta'limida o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari. 78-b.). Biroq o'zbek filologiyasi va pedagogikasi darslarida epik jang sahnalari materialidan foydalanib, talabalarda aynan ilmiy-ommabop matn yaratish ko'nikmasini shakllantirishning lingo-didaktik tizimi yaxlit metodik muammo sifatida maxsus o'rganilmagan.

ASOSIY QISM VA NATIJALAR (MAIN BODY AND RESULTS)

1. Jang sahnalarining lingo-poetik tabiati ilmiy-ommabop matn asosi sifatida

O'zbek xalq dostonlarida, xususan, "Alpomish" eposida jang tasvirlari shunchaki jismoniy kuch namoyishi yoki qo'shinlarning o'zaro urushini ifodalovchi badiiy detal emas. Ular xalq epik tafakkurining, milliy mardlik va adolat me'yorlarining eng yuqori dinamik nuqtasi hisoblanadi (Sayimov B., Mo'minov G'. O'zbek folklorining epik janrlari. 88-b.). Baxshilar jang shiddatini, polvonlar hissiyotini va ruhiy portlashlarini she'riy va nasriy qismlarning o'zaro dialektik sintezilari orqali ifodalaydilar (Imomov K. O'zbek xalq nasri poetikasi. 42-b.).

Jang lavhalarining lingvistik asosi o'ta kuchli giperbolalar, mifik tushunchalar va tabiat hodisalarini urush maydoniga ko'chirish tamoyiliga tayanadi (Turdimov Sh. Etnos va epos. 89-b.). Masalan, polvonlarning gurzi urishishi yoki qilichbozligi tasvirida quyidagi metaforik zanjir barqaror formula sifatida qo'llaniladi: *"Gurzi urdi polvonlar, yerning osti titradi, tog'lar quladi. Urganda gurzi sadosi ko'kda momaqaldiroqdek gumburladi, qilichlardan chiqqan uchqun zulmatni yoritdi"* (Sayimov B., Mo'minov G'. O'zbek folklorining epik janrlari. 112-b.).

Shuningdek, jang maydonida alpning eng yaqin ko'makchisi – uning oti (Boychibor) tasvirida ham kuchli epik va lirik pafos yetakchilik qiladi (Musaqllov A. O'zbek xalq lirikasi. 84-b.). Boychibor shunchaki ulov emas, u dushmanning hiylasini oldindan sezadigan afsonaviy personajdir (Musaqllov A. O'zbek xalq lirikasi. 74-b.). B.Sarimsoqov ta'kidlaganidek, bunday matnlar o'zida o'ta kuchli ritual-estetik yuklamani saqlaydi (Sarimsoqov B. O'zbek marosim folklori. 142-b.). Talaba mana shu og'ir, arxaiik va mifik-giperbolik matnlar ustida ishlash jarayonida dostonning nafaqat adabiy-nazariy qonuniyatlarini o'rganadi, balki ushbu matnni zamonaviy o'quvchi qabul qila oladigan "ilmiy-ommabop til" shakliga o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladi (Saurbayev R., Zhumasheva A. A Psycholinguistic Analysis of Students' Semantic Perceptions of Popular Science Texts. 54-b.).

2. Jang sahnalari asosida ilmiy-ommabop matn yaratishning propedetik mexanizmlari

Talabalarda epik matnlar negizida ilmiy-ommabop matn yaratish ko'nikmasini bosqichma-bosqich rivojlantirish maqsadida, uch bosqichli propevtik (tayyorlov-ko'priik) modelni ishlab chiqdik va amaliyotga joriy etdik (Sharopova F. Ona tili ta'limi muddaolari. 112-b.):

1-bosqich: Anglash va tahlil bosqichi (Matn tarkibini ochish). Bu bosqichda talabaga doston matnidagi yirik bir jang lavhasi taqdim etiladi. Talaba matndagi arxaiik so'zlar, mifologik elementlar va o'ta og'ir epik mubolag'alarning konseptual mohiyatini aniqlaydi. Masalan, "yerning osti titrashi" yoki "tog'larning qulashi" kabi elementlarning doston qahramonini titanik kuch sifatida ko'rsatishga xizmat qilayotgan fundamental ilmiy asosini tahlil qiladi (Turdimov Sh. Etnos va epos. 94-b.).

2-bosqich: Manba asosida qayta ishlash bosqichi. Talaba maxsus metodik yo'riqnomalar va lingvistik havoza (scaffolding) yordamida, doston matnidagi ilmiy va adabiy haqiqatni zarracha buzmaganda, uni bugungi kun yoshlari tushunadigan soddalashgan lingvistik kodlarga o'giriadi. Og'ir atamalar va tasvirlar kontekst ichida lo'nda izohlanadi (Saurbayev R., Zhumasheva A. A Psycholinguistic Analysis of Students' Semantic Perceptions of Popular Science Texts. 57-b.).

3-bosqich: Ijodiy yaratish bosqichi. Uchinchi bosqichda talabalar "Ag'darilgan piramida" modeli va zamonaviy kinematografik til elementlaridan foydalanib, doston qahramonlarini bugungi kun o'quvchisi uchun qiziqarli bo'lgan media-matn, jozibador blog-post yoki ommabop uslubiy tavsiya loyihasi ko'rinishida noldan boshlab mustaqil quradilar (Sharopova F. Ona tili ta'limi muddaolari. 134-b.).

1-jadval. Jang sahnalari asosida ilmiy-ommabop matn yaratish ko'nikmasini shakllantirishning metodik tuzilishi

Metodik bosqichlar	Talaba bajaradigan lingvistik faoliyat	Didaktik materiallar (Manbalar integratsiyasi)	Shakllanadigan yakuniy ko'nikma
1. Anglash va tahlil bosqichi	Giperbolalar va mifologik atamalarining doston ichidagi mohiyatini aniqlash.	"Alpomish" dostonining akademik matni, K.Imomov va Sh.Turdimov tadqiqotlari.	Epik matnning ilmiy va konseptual asosi qatlamini mustahkam anglash.
2. Manba asosida qayta ishlash bosqichi	Arxaiik matnni zamonaviy til elementlariga o'girish, axborotni soddalashtirish.	Didaktik yo'riqnomalar, terminologik lug'atlar va B.Sayimov to'plamlari.	Detekstualizatsiya (axborotni auditoriyaga moslab qayta kodlash) malakasi.
3. Ijodiy yaratish bosqichi	"Storytelling" va "Ag'darilgan piramida" asosida yangi ommabop matn qurish.	OAV va internet media janrlari andozalari, A.Musaqulov va F.Sharopova modellari.	Yuqori darajadagi sotsio-pragmatik va kreativ matn yaratish kompetensiyasi.

Eksperiment darslarida talabalar Alpomish va Qorajonning yakkama-yakka olishuvi epizodi asosida ushbu metodik tizim yordamida quyidagi ko'rinishdagi ilmiy-ommabop media-matnni noldan mustaqil loyihalashtirdilar: *"Do'stlar, siz bugun Gollivud filmlaridagi Marvel olami qahramonlarining janglarini tomosha qilib, ularning kuchiga qoyil qolasiz, to'g'rimi? Ammo bilasizmi, bundan ming yil avval bizning bobolarimiz ham o'zlarining o'lmas «Super qahramonlar»ini yaratib bo'lishgan edi! «Alpomish» dostonidagi Alpomish va Qorajonning olishuv lavhasini o'qing. Baxshilar bu jang shiddatini shunday tasvirlaydiki, ularning har bir gurzi urishidan yerning o'qi titraydi, qilichlaridan chiqqan uchqun ko'kni chaqmoqdek yoritadi. Bu*

shunchaki jismoniy kuchlar to‘qnashuvi emas – bu ikki buyuk mard qalbning, ikki el mardligining kurashi va yakunda buyuk do‘stlikka aylangan adolat tantanasidir!’” (Sharopova F. Ona tili ta’limida o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari. 134-b.).

K.Imomovning xalq nasri poetikasiga oid nazariyalari (Imomov K. O‘zbek xalq nasri poetikasi. 120-b.) hamda F.Sharopovaning yozma nutq kompetensiyasini mezonli rivojlantirish konsepsiyalari integratsiyasi shuni isbotlaydiki, talabalarga tayyor qoliplarni berish ularning ijodiy tafakkurini bo‘g‘adi (Sharopova F. Ona tili ta’limi muddaolari. 78-b.). Dostonlardagi jang sahnalari o‘zining kuchli ekspressivligi va hissiy ta’sir quvvati tufayli talabani befarq qoldirmaydigan, uning nutqiy faolligini uyg‘otadigan eg maqbul didaktik manba hisoblanadi (Musaqulov A. O‘zbek xalq lirikasi. 84-b.). Biz taklif etgan uch bosqichli propevtik model talabani shunchaki axborotni passiv takrorlovchi ob’yektdan, qadimiy epik matnni bugungi kun jamiyati ehtiyojlariga moslab kreativ boshqaruvchi faol “folklor kommunikatori”ga aylantiradi.

O‘zbek xalq qahramonlik eposida, xususan, “Alpomish” dostonida jang sahnalari o‘zining chuqur mifik-etnik kognitiv poydevoriga va mukammal lingo-poetik strukturasiga ega (Turdimov Sh. Etnos va epos. 95-b.). Urush epizodlaridagi giperbolik va metaforik vositalar xalqning adolat, mardlik va etnik yaxlitlik haqidagi oliy ideallarini aks ettiradi (Imomov K. O‘zbek xalq nasri poetikasi. 145-b.).

Oliy pedagogik ta’lim tizimida “O‘zbek folklori” materiallari asosida talabalarda ilmiy-ommabop matn yaratish ko‘nikmasini shakllantirish metodikasi ularning yozma madaniyati va lingvistik moslashuvchanligini keskin oshiradi. Jang sahnalari poetikasini uch bosqichli propedetik va havozali mexanizmlar asosida o‘rganish talabalardagi akademik xavotir va to‘siqlarni butunlay yo‘q qiladi. Bu esa bo‘ljak o‘zbek tili va adabiyoti o‘qituvchilarini maktab amaliyotiga, yangi avlod darsliklari bilan muvaffaqiyatli ishlashga hamda xalq madaniy merosini yoshlar ongiga jozibador va tushunarli tilda yetkazishga qodir bo‘lgan yuqori malakali, kreativ mutaxassislar etib tayyorlashga mustahkam zamin yaratadi (Sharopova F. Ona tili ta’limida o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari. 134-b.).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Imomov K. O‘zbek xalq nasri poetikasi. – Toshkent: Fan, 2008. – 180 b.
2. Musaqulov A. O‘zbek xalq lirikasi. – Toshkent: Fan, 2010. – 210 b.
3. Sarimsoqov B. O‘zbek marosim folklori. – Toshkent: Fan, 1986. – 240 b.
4. Sayimov B., Mo‘minov G‘. O‘zbek folklorining epik janrlari (7-kitob). – Toshkent: Fan, 1981. – 195 b.
5. Sharopova F. Ona tili ta’limida o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari. – Toshkent: Fan, 2025. – 186 b.
6. Sharopova F. Ona tili ta’limi muddaolari. – Toshkent: Fan, 2025. – 142 b.
7. Turdimov Sh. Etnos va epos. – Toshkent: O‘zbekiston, 2011. – 96 b.
8. Saurbayev R., Zhumasheva, A., Kapenova, Z., Yerekhanova, F., Zubairayeva, Z., Kairova, M., & Zholdabayeva A. (2024). A Psycholinguistic Analysis of Students’ Semantic Perceptions of Popular Science Texts in The Field of Natural Sciences: A Case Study at Toraighyrov University. *Eurasian Journal of Applied Linguistics*, 10(3), 47-59.
9. Mercer-Mapstone L., & Kuchel, L. (2015). *Core Skills for Effective Science Communication: A Teaching Resource for Undergraduate Science Education*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.
10. Vygotsky L. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.